

Аполония (гръцки: ΑΠΟΛΛΩΝΙΑ) е древното гръцко име на съвременния град Созопол. Тъй като в древността са съществували много градове с това име, те са имали и пояснителен епитет. Аполония на западното черноморско крайбрежие се е наричала "Аполония Понтика" (гръцки: Απολλωνία η Ποντική).

Градът е древногръцка колония, основана от преселници от древногръцкия град Милет на малоазийското гръцко крайбрежие. Легенда разказва, че финикийски моряци препоръчали мястото като най-защитеното пристанище по бреговете на западното Черноморие. Градът е в близост до териториите на тракийските племена скирмиади и нипсеи.

Името произлиза от бог Аполон (покровител на изселниците), на когото е посветен храм в града, известен с колосалната 13-метрова статуя на бога, дело на скулптура Каламис. Статуята е отнесена на Капитолия в Рим през 72 г. пр.н.е., когато Римската империя присъединява Западното Черноморие към територията си.

Храмовете на града са се намирали на полуострова, който дълго време беше военноморска база, поради което античните паметници са безвъзвратно унищожени. Десетилетия наред се провеждат разкопки на античния некропол в Созопол, които всяка година откриват множество антични вази, предмети от скъпоценни метали и други важни находки за античната археология. В Созопол се провеждат и подводни разкопки.

Днес името Аполония носят ежегодните празници на изкуствата, провеждани в града в началото на септември от 1984 г.

Кръстина Панайотова и Цоня Дражева в своята разработка за Аполония Понтика представят началото и развитието на един от най-интересните градове от античността. Името на града често присъства в античните извори, но сведенията за него са доста лаконични. От сведението на Стефан Бизантийски (Византийски) се научава , че Аполония е създадена от Милет и Родос. Тази информация потвърдена Плиний Стари е предмет на противоречиви коментари, ето защо сведенията за Аполония са много оскъдни и едва 1070г. един анонимен византийски източник споменава,че са извършени поправки по крепостната стена. Но въпреки всичко пристанището на

Созопол се споменава в множество исторически карти: La compasso da Navegare (1296); карта на Abraham Ortelius (1527-1598); карта на Jan Hendric Kinsbergen (1735-1819); карта на ген. Хатов (1828); анонимна карта от Руско-турската война (1828-1829) и др.

Авторките на статията ни предлагат историята на града от античността. Може би всичко започва с преселването на ойнийски гърци, а това не е еднократен акт и продължава след края на VII в. пр.Хр. А Аристотел описва вътрешнополитическите сътресения в Аполония Понтийска, предизвикани от новодошлите заселници.

През класическата епоха Аполония Понтийска бележи икономически подем – тя първа от Понтийските градове започва да сече монети, чиято емблема неизменно остава двурога котва. Този символ свидетелства за мястото и ролята на полиса в античния свят. Издигането на тринадесетметрова статуя на бога-епоним Аполон демонстрира просперитета на града.

Политическите събития в Тракия през втората половина на IV в. пр. Хр. засягат пряко западнопонтийските градове, но Аполония успява да запази независимостта си. Няма свидетелства градът да е засегнат и от келтско присъствие.

За мястото и ролята на Аполония в Западнопонтийския регион през елинистическата епоха свидетелства открит в града фрагментиран декрет, датиран в 260-250 г. пр.Хр., от който се разбира за договор между Аполония и Антиох II Теос (262-246 г. пр.Хр.) Селевкидското влияние се проявява в археологическите комплекси на Аполония чрез монети на Антиох.

Превземането и опожаряването на града от Марк Лукул през 72 г. пр.Хр. превръща цветущата Аполония в малко провинциално селище на рибари и рудари. Така в течение на няколко века, то остава в страни от историческите събития в провинция Тракия. Това дава възможност по тези земи да се заселят християни от други територии на Римската империя, възможно е дори създаването на християнска община в Аполония още в края на I в. А след официалното признаване на християнството от Римската империя и след средата на V в. Созопол се утвърждава като християнско средище.

Така през V-VI в. Созопол става първото голямо пристанище на север от

Константинопол, което увеличава военно-административно значение на Византийската империя. През следващите векове, особено след създаването на Първата българска държава, Созополската крепост е в центъра на множество военни действия (военните договори от 812г. и 815г. от времето на хан Крум и хан Омортаг). През XIIIв. Созопол придобива статута на едно от най-важните търговски международни пристанища на Черно море.

С развитието на града се засилва и строителната дейност. В наши дни са по време на строителна дейност са отрити в различна степен строителни нива в югоизточната и централната част на полуострова (обекти „Крепостни стени „ и „Античен жилищен комплекс“) и на керамика от архаичния период. Това показва компактно заселване на целия полуостров още в началото на създаването на селището. Археологическите проучвания последните години дават основание да се приеме тезата, че в началото градът е съществувал на най-близкия до сушата остров Св.Кирик.

Сравнително тесните пространства, в които се развива градът, въпросът за планировката и правилното застрояване на жилищни квартали е била от особена важност. Най-добра представа за жилищното строителство дават разкопките в централната част в близост до днешната църква „Св. Георги „. Установени са три строителни периода, като първият се датира по находките в края на VI – нач. на V в. пр.Хр. Ранната сграда е с двуделен план с размер 4,40/7,50м.

Във втория строителен период (края на V – последната четвърт на IV в. пр.Хр.) жилищата са преобразувани в пасадни. Изцяло е изяснен планът на жилището. То се състои от 7 подредени Г – образно около вътрешен двор помещения.

През третия строителен период (нач.на III – края на II в .пр. Хр.) няма съществени изменения на архитектурния план. И независимо, че археологическите данни за облика на Аполония през класическия период са фрагментарни, резултатите от археологическите проучвания дават възможност да се направят някои изводи, отнасящи се до хронологията и интензивността на застрояването, типа жилища, градския бит и благоустройство.

В края на IV в. пр.Хр., когато градът е в най активния период на своето развитие, населението силно се увеличава. Започва застрояване и на най-обветрените северни и северозападни краища на полуострова. При разкопки (Ц.Дражева, Д.Недев, 1996г. и

2001 г.) на улица Морски скали – Вятърна мелница е проучен жилищно - стопански комплекс. Открити са останки от четири сгради и свързани с тях стопански и водоснабдителни съоръжения от втората половина на V – II в. пр.Хр., както и две пещи за производство на керамика от третата четвърт на IV в. пр.Хр.

Така разкритите археологически комплекси на територията на Созопол свидетелстват за компактното застрояване на цялата площ на полуострова. Градоустройството е подчинено на единни топографски принципи, изхождащи от спецификата на терена. Изградени върху неголяма площ, аполонийските жилища са от пасадно-перистилен тип. Повечето от помещенията са групирани около вътрешен двор. Открити са още канализация и водоснабдителни съоръжения, но до сега не са намерени архитектурни детайли изразяващи показност.

На територията на стария град Созопол са намерени и сравнително добре запазени археологически комплекси от елинистическата епоха. Има данни за интензивност на застрояване по цялата площ на полуострова, но най-добре са запазени паметниците в югоизточната му част. Открити са керамика в стил West Slope, теракоти и калъпи за теракоти и фрагментирана матрица за изработване на антефикси. Открит е още античен кладенец изграден от големи квадрати варовит пясък без спойка. Стените на вътрешната страна и дъното са обмазани с двуслойна хидрофобна замазка. Всичко това се датира III-II в. пр.Хр.

Принципите на градоустройството и водоснабдяването на Созопол се запазили и в късната античност и средновековието. Главната улица, част от трасето на която е разкрито при главната порта в южната част на полуострова, разделя вътрешността на крепостта на две почти равни части. А непосредствено край крепостните стени са изградени казармени и стопански постройки.

Всички тези археологически разкрития показват нарастване на икономическите възможности на Аполония и превръщането ѝ в стопански и търговски център на странджанското крайбрежие и вътрешна Тракия.

Напоследък са открити артефакти за култовата архитектура в Аполония. Косвени сведения за храма на бога-епоним Аполон Лечител, хипостаза, съхранена през целия доримски период от съществуването на града, се съдържат в съобщенията на Страбон, Апиан и Плиний Стари за колосалната бронзова статуя на бога, дело на античния

скулптор Каламис. До сега не е установено точното местоположение на храма и е обект на дискусии.

При разкопки на обект „Старата дърводелна” (Дражева, Недев, 2001г.) в югоизточната част на полуостров Скамний е проучена сграда голяма част от която е инкорпорирана в средновековната крепостна стена от VI – XIVв. Широчината и използваните при градежа големи блокове свидетелстват за монументалния характер на сградата. Но архитектурните останки не позволяват да се възстанови целият план на сградата, а намерените материали, между които и графит посветителен надпис, дават основание тя да се интерпретира като светилище на Афродита Сирийска от третата четвърт на V в.пр.Хр.

При проучването на обект „Средновековна църква X-XVII в. с античен жилищен комплекс” в централната част на Созопол, непосредствено пред централния вход на църквата е разкрита едноделна правоъгълна сграда ориентация север-юг. Градежът е от ломени камъни на кал. Особеностите на плана и находките (главно теракоти – изображения на бик и козел) от вътрешността на сградата дават основание на Дражева и Недев да го определят като светилище от втората половина на III в.пр.Хр. и може би свързано с култа към Дионис.

А през 1999г. на първата морска тераса в най-южната част на полуостров Скамний между двете крепостни стени на късно античния и средновековен Созопол е проучен комплекс (Дражева, Недев), който се интерпретира като светилище на Хеката. Местоположението на светилището в периферията на града в непосредствена близост до елинистичния некропол дава основание да се интерпретира в контекста на функциите на Хеката като покровителка на пътниците.

Въпреки ранното развитие на християнска община в Аполония - Созопол през I-IIв., за сега не са известни данни за криптохристиянска архитектура. Първите църкви в Созопол са били построени през втората половина на IVв. На остров Св. Иван са открити останките на ранно християнска базилика от края на V-IVв. (Димова, Димитров).

По време на класическата епоха VI-IV в.пр.Хр. Аполония се развива като добре благоустроен градски център. Местоположението и осигурява възможност за контрол над морските пътища и важни природни ресурси. Според сведението на Еней Тактик градът бил защитен от яки крепостни стени, които вероятно са преграждали тесния

провлак, свързващ полуострова със сушата.

Потъването на брега и измененията на бреговата линия през вековете оказват въздействие върху състоянието на отбранителните съоръжения на града, поради което е трудно да се установи дали в античността е защитен с крепостни стени. Ако е имало такива те вероятно са преграждали само отделни части от бреговата ивица, като най-добре защитена може би е била шийката на полуострова в края на провлака, където вероятно се е намирал и главния вход. За сега не са открити данни за крепостни кули и порти.

Античната укрепителна система на Аполония е напълно разрушена при римската експанзия през 72г.пр.Хр. До сега не са открити археологически свидетелства за нейното ремонтиране и функциониране през следващите четири века.

В началото на IVв., когато историческите събития водят до големи промени в римската империя, Аполония възвръща предишното си значение но вече с новото си име Созополис. Заради близостта си с Константинопол по цялата брегова линия на полуострова е изградена висока крепостна стена. С годините градът се превръща в един от най-важните военно стратегически центрове в Южното Черноморско крайбрежие което се отразява и на неговото икономическо и културно развитие.

Много добре е запазена и ранно византийската укрепителна система на Созопол в южната и югоизточна част. Вътрешната крепостна стена се свързва с укрепяването на града в края на IVв. Изграждането и е много прецизно, с лицев квадрос градеж от едри добре оформени варовикови квадри, споени с бял хоросан с едро счукана тухла. А външната стена става основна отбранителна линия с изградени към нея крепостни съоръжения, кули и порти. Тя е добре поддържана и в следващите векове, поради което се е съхранила и до днес в големи участъци по целия бряг.

По цялото трасе на крепостната стена са проучени общо 14 кули: 5 на южната страна, 6 на източната и 3 на северната. Голяма част от тях са с правоъгълна или полигонална форма. А на 60 метра в източна посока от главната порта се намира потерна, която има особено важно значение поради разположението си при извивката на брега и рязкото повишаване на нивото на скалния венец. Градежът е от каменни блокове с грубо обработени лица, широки фуги, подправени с дребни камъни и тухли, споени с хоросан с едро счукана тухла. При по-късни поправки на стените в градежа са използвани като

строителни материали фрагменти от античен надпис от IV в.пр.Хр.

Икономическия подем на града води до нарастване на населението и на неговите потребности от градска територия. В това състояние крепостта е запазена и след превземането от турците. В средата на XVIIв. тя още е добре запазена. Последното историческо сведение за разрушаването на крепостта на Созопол е една гравюра от 1653г., нарисувана от фламандски художник.

Времето на класическата епоха е време на забележителен икономически разцвет на Аполония Понтика, разширява се полисната територия и градът се налага като първостепенен фактор в района. Мирните отношения между аполонийските граждани и местното тракийско население позволяват да се формира ново териториално единство по протежение на морския бряг от Анхиало на север до нос Тиниадра на юг. Така благодарение на местоположението си Аполония се превръща в основен търговски посредник между Елада и Понтийска Тракия.

В непосредствена близост до градското ядро на Аполония са ситуирани няколко археологически структури, определени като извънградски селищни агломерации. В местността „Света Марина“ са открити останки от сграда и съоръжения, определено като производствена пещ за строителна керамика. Като неукрепено рибарско селище се определя селищна структура, ситуирана южно от Созопол в района между нос „Христос“ и таляна „Чайка“, където при подводни проучвания в залива са открити керамика от бронзовата епоха, каменни котви, амфорна тара и фрагменти от чернофинисова керамика, както и материали от късната античност и средновековието (Димитров, Цанева, Карайотов, Венедиков).

Вече повече от сто години на изследване на античните некрополи на Аполония Понтика са известни над 1 500 гроба. Разположени са главно по 5 - километровата крайбрежна ивица със северна граница рекичка която се влива в морето при къмпинг „Градина“. На юг гробните находки се откриват до района на Каваците.

Най-близо до селището е разположен плоският некропол, който заема района пристанището. Доказателства за това дават откритите в пясъчния бряг на провлака при драгирането на дъното на пристанището през 20-те години на XXв. надгробни плочи и находки от VI-IV в.пр.Хр., които произхождат от разрушени гробове.

От средата на VI до първите десетилетия на III в. пр. Хр. жителите на Аполония погребват своите мъртви на територията на квартал Харманите. През вековете некрополът значително се разширявал в южна посока и това продължава и през римската епоха.

При разкопки на християнска базилика от VI-IX в. в близост до съвременния параклис „Св. Атанас“ са открити две тухлени гробници под пода на притвора, в които са извършени общо 14 погребения. Разкрити са още два средновековни некропола, свързани с манастирския комплекс в централната част близо до църквата „Св. Георги“ и параклиса „Св. Димитър“ (Дражева, Недев).

Близостта на Созопол до Константинопол му дава възможност да използва активно богатите ресурси на вътрешна Тракия и Странджанското крайбрежие и да играе важна роля на икономически и културен посредник между България и Византия.

В наши дни Созопол и археологическите останки продължават да привличат интереса не само на археолозите, но и на много български и чуждестранни туристи. И въпреки, че са открити много археологически паметници, всяка година градът ни представя нещо ново от миналото.